

MICHAŁ PIERZCHAŁA

Wyższe Seminarium Duchowne w Częstochowie

<https://orcid.org/0000-0001-9214-2353>

Znamiona braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka

1. Braterstwo w ujęciu biblijnym – 2. Istota braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka – 3. Wrażliwość, uważność i solidarność cechami braterstwa

W czasie Ostatniej Wieczerzy Chrystus polecił swoim uczniom, aby się wzajemnie miłowali, gdyż po tym wszyscy poznają, że są Jego świadkami (por. J 13,34-35). Miłość Boga i bliźniego są ze sobą konstytutywnie związane – jedna prowadzi do drugiej i nie mogą istnieć bez siebie. Jak uczył papież Benedykt XVI, miłość bratnia jest drogą do spotkania Boga, a zamknięcie się na potrzeby drugich czyni człowieka ślepym także na Pana¹. Braterstwo wydaje się dziś jedną z najbardziej niemodnych postaw, a w szczególności w kulturze Zachodu, którą niektórzy socjologowie postmodernistyczni określają mianem płynnej nowoczesności². Myślenie w kategoriach miłości bliźniego zdecydowanie nie wydaje się mocną stroną współczesnego człowieka – indywidualisty. Dzisiejsi Europejczycy żyją w kulturze presji, stresu i ciągłego pośpiechu. Jak zauważa Svend Brinkman – duński profesor psychologii – w takiej rzeczywistości jedyną stałością, do jakiej człowiek może się zaadaptować, jest zmienność³. Tempo życia i często egocentryczne nastawienie na samorozwój jednostek za wszelką cenę

¹ Benedykt XVI. 2005. *Encyklika Deus caritas est*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 16.

² Zygmunt Bauman. 2006. *Płynna nowoczesność*. Tłum. Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 7n.

³ Svend Brinkmann. 2019. *Poczuj grunt pod nogami*. Tłum. Agata Lubowicka, Justyna Haber-Biały. Kraków: WAM, 11–27.

powodują kulturowy dekonstrukcjonizm⁴. Coraz trudniej spotkać ludzi w trwałych i szczęśliwych związkach, dzieci mieszkające z obojgiem rodziców lub osoby wolne od zaburzeń psychosomatycznych.

Wobec wyżej wymienionych problemów i skrajnie egoistycznych⁵ postaw współcześnie lansowanych przez influencerów i celebrytów, przesłanie papieża Franciszka zawarte w encyklice *Fratelli tutti* może okazać się światłem w tunelu niepewności i niestałości, z którymi aktualnie zmaga się człowiek XXI w. Papieskie przesłanie to także prorocze przypomnienie dzisiejszym wyznawcom Chrystusa prawdy o wspólnotowym wymiarze Kościoła, w którym Pan daruje zbawienie nie tyle pojedynczym osobom, ile całemu ludowi Bożemu⁶. Również chrześcijanie potrzebują kolejny raz usłyszeć prawdę Ewangelii, aby nie stracić smaku soli i nie schować się pod kocem. Niniejszy artykuł jest poszukiwaniem odpowiedzi na pytania o wizję braterstwa, jaką nakreśliła przed ludzkością biblijna i wyrastająca z niej chrześcijańska tradycja. W tekście zostaje podjęta refleksja nad istotą rozumienia przez papieża Franciszka postawy braterskiej oraz konstytuujących ją znamion. Poszukiwanie odpowiedzi na wyżej postawione pytania wydaje się tym bardziej pożądane w dobie zalewu ideologicznych haseł o rzekomym braterstwie i wspólnotowości, opartych na redukcjonistycznych koncepcjach osoby ludzkiej.

1. Braterstwo w ujęciu biblijnym

Braterstwo jest pojęciem humanistycznym o zasięgu uniwersalnym, dlatego nie należy go rezerwować tylko dla kategorii religijnych. Osoba ludzka posiada możliwość wejścia w relacje interpersonalne, których najdoskonalszą formą jest uczynienie daru z siebie jako wyrazu miłości⁷. Człowiek jako byt obdarzony wolną wolą nie może zostać przymuszony do darowania siebie w miłości oraz do postrzegania drugiego jako bliźniego, a nie obcego⁸. Jednakże już w historii Adama, praojca

⁴ Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 13.

⁵ Franciszek. 2019. „List «Humana communitas» z okazji 25. rocznicy powstania Papieskiej Akademii «Pro Vita»”. *OsRomPol* 2 (410): 46–47.

⁶ KK, nr 9.

⁷ Marian Szymonik. 2015. *Filozoficzne podstawy kategorii godności człowieka w ujęciu personalizmu szkoły lubelskiej*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 218.

⁸ Mieczysław Krąpiec. 1991. *Ja – człowiek. Dzieła*. T. 9. Lublin: RW KUL, 324–325.

żyjących, można dostrzec Boże wezwanie i zaproszenie do urzeczywistniania powszechnej komunii i życia braterskiego⁹.

Podstawą międzyludzkiej wspólnotowości jest ojcostwo Boga, z którego czerpią swą podstawę wszystkie ludy Ziemi¹⁰. Odkrycie tej prawdy stało się udziałem Apostoła Narodów, a następnie zostało wyrażone w liście do Kościoła efeskiego przez nazywanie Boga „Ojcem, od którego bierze nazwę wszelki ród na niebie i na ziemi” (Ef 3,14-15). Sobór Watykański II poucza, że ludzkość otrzymała wezwanie, by tworzyć jedną rodzinę i odnosić się do siebie w duchu braterskim, gdyż człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo najdoskonalszej wspólnoty, czyli Trójcy Przenajświętszej¹¹.

Zanim przejdziemy do biblijnych podwalin interesującego nas pojęcia, warto nadmienić, iż w starożytnym Rzymie czy Grecji braćmi nazywano nie tylko krewnych, ale także współwyznawców tego samego boga, a później tym mianem określano także mieszkańców jednego *polis*. Ważne wydaje się także wspomnienie pewnych redukcjonistycznych koncepcji braterstwa jak, chociażby jego naturalistycznej koncepcji wymienianej jako składowa maksymy rewolucji francuskiej wyrosłej na gruncie deizmu i oświeceniowych prądach filozoficznych. Również w marksizmie postuluje się dążenie do równości i braterstwa jako drogi ku po-zahistorycznemu zjednoczeniu klas¹². Z punktu widzenia antropologii chrześcijańskiej należy zdecydowanie odrzucić redukcjonistyczne wizje braterstwa. Jednak aby zrozumieć chrześcijańską definicję braterstwa, należy odwołać się do źródła, a więc do tradycji biblijnej.

W Starym Testamencie braćmi nazywani są synowie zrodzeni z jednego łona, jak również krewni, członkowie jednego rodu czy szczepu. Biblia nazywa braćmi członków danego pokolenia lub wywodzących się od wspólnego przodka i, rzecz jasna, należący do przymierza¹³. Jednakże na kartach historii przedchrześcijańskiej można dostrzec liczne odejścia od braterskiej mentalności na rzecz prywaty, niesprawiedliwości, oszustw, niezgody, wojen, wynoszenia interesów danej jednostki lub grupy nad społeczeństwo. Przyczyn zaprzeczenia idei powszech-

⁹ Xavier Léon-Dufour, Armand Negrier. 1994. Braterstwo. W *Słownik teologii biblijnej*. Red. Xavier Léon-Dufour, 104–107. Tłum. Kazimierz Romaniuk. Poznań: Pallottinum.

¹⁰ Joseph Ratzinger. 2007. *Chrześcijańskie braterstwo*. Tłum. J. Merecki. Kraków: Wydawnictwo Salvator, 14–20.

¹¹ KDK, nr 23.

¹² Piotr Burgoński. 2011. Braterstwo – mit, partykularyzm, utopia? W *Caritas in veritate zasada polityki społecznej. Refleksje na kanwie encykliki Benedykta XVI o integralnym rozwoju ludzkim*. Red. Tomasz Adamczyk, Jan Mazur, 159–186. Lublin: Wydawnictwo KUL.

¹³ Léon-Dufour, Negrier. 1994. Braterstwo, 104–107.

nego braterstwa należy upatrywać w grzechu, który jest zawsze brakiem uznania panowania Boga i odrzuceniem Jego wskazań¹⁴. Jednym z jego składowych jest złamanie bratniej solidarności i zabójstwo brata (zob. Rdz 4,1-16), a także pomieszanie języków (zob. Rdz 11,1-9)¹⁵, skutkujące problemami w komunikacji interpersonalnej. Jeszcze wyraźniej konsekwencje grzechu można dostrzec w historii Lameka i rodu Kaina, który przejawia postawę niechęci wobec bliźnich, żądy zemsty i nienawiści.

Papież Franciszek w Orędziu na Światowy Dzień Pokoju 2014 r. napisał, iż „historia Kaina i Abela uczy, że ludzkość ma wpisane w siebie powołanie do braterstwa, ale także dramatyczną możliwość zdrady tego powołania”¹⁶. Chrystus nazywa braćmi Izraelitów (por. Mt 7,3), a także słuchających i wypełniających Słowo Boże (por. Mk 3,33) oraz cierpiących i maluczkich (por. Mt 25,31-46), wreszcie Pan określa mianem braci swoich apostołów, zwracając się do niewiast w dniu zmartwychwstania „Idźcie i oznajmijcie moim braciom: niech udadzą się do Galilei, tam Mnie zobaczą” (Mt 28,10).

W czasach Nowego Przymierza rozległo się na nowo ojcowskie wezwanie do powszechnego braterstwa, na które wspańiałomyślną odpowiedź dał *par excellence* Chrystus, Syn Boży. Dobry Pasterz przyszedł szukać zagubionych owiec i zapragnął doprowadzić je do pełnej jedności, aby nastąpiła jedna owczarnia. W ofierze męki i śmierci Chrystusa został zburzony rozdzielający obie części ludzkości mur – wrogość (por. Ef 2,14).

W tekstach nowotestamentalnych można zatem wyróżnić braterstwo wynikające z odkupienia dokonanego w „wydarzeniu Chrystusa”, którego pierwszymi odbiorcami są chrześcijanie. Z tego powodu w listach św. Pawła termin ów odnosi się do członków pierwszych Kościołów chrześcijańskich. Jednakże adresatami odkupieńczej ofiary Bożego Baranka nie są jedynie ochrzczeni, lecz cały rodzaj ludzki, którego Jezus jest jedynym Odkupicielem¹⁷. Ten fakt od zawsze przypomina o misyjności Kościoła i pobudza wspólnoty chrześcijańskie do głoszenia Ewangelii i, co należy podkreślić, również współcześnie nie może zostać zepchnięty na margines. Kościół otrzymał słowo jednania (por 2 Kor 5,19), dlatego powinien

¹⁴ Jan Paweł II. 1984. *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et paenitentia” o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 14.

¹⁵ Stanisława Grabska. 1985. Braterstwo. W *Słownik teologiczny*. Cz. 1: A–N. Red. Andrzej Zurbier, 76. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

¹⁶ Franciszek. 2014. „*Braterstwo podstawą i drogą do pokoju*”. *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2014 roku*, (13.11.2020). http://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papafrancesco_20131208_messaggio-xlvii-giornata-mondiale-pace-2014.html.

¹⁷ Tomasz Dąbek. 2000. „Boże synostwo a ludzkie braterstwo. Teologia wezwania Ojciec nasz”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 53 (3–4): 189–198.

szukać skutecznych metod dotarcia do serc ludzi z zaproszeniem do przyjęcia łaski Chrystusowej i idącej za nią zdolności do pojednania międzyludzkiego.

2. Istota braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka

W encyklice *Fratelli tutti* można odnaleźć trafne i pouczające stwierdzenie, iż „indywidualizm nie czyni nas bardziej wolnymi, bardziej równymi, bardziej braćmi. Nie może nas też uchronić od wielu nieszczęść, które stają się coraz bardziej globalne. Radykalny indywidualizm jest wirusem najtrudniejszym do pokonania”¹⁸.

Papież wskazuje, że postawą, która leczy ludzkość ze skrajnego indywidualizmu, jest otwartość i wyjście ku drugiemu¹⁹, podczas gdy wiele ideologicznych koncepcji braterstwa wyklucza otwartości i wolę dialogu na rzecz dyktatury. Chrześcijańskie braterstwo znajduje swoją pełnię w Chrystusie – umiłowanym Synu Bożym. On w każdym swoim działaniu przejawia proegzystencjalną miłość ku Ojcu i człowiekowi. Czytając ewangeliczne opisy uzdrowień i innych wydarzeń dokonywanych w czasie publicznej działalności, jak choćby opowiadanie o ubogiej wdowie (por. Łk 21,1-4), nie sposób nie dostrzec Jezusa z Nazaretu jako niezwykle wrażliwego i uważnego wobec każdego napotkanego człowieka. Braterstwo Jezusowe jest nacechowane otwartością i poszukiwaniem. Jego miłość nie szuka swego i nigdy nie ustaje w dialogu z dotkniętymi słabościami i konsekwencjami grzechu ludźmi.

Franciszek dostrzega źródło powszechnego braterstwa ludzkości w ojcostwie Boga i stwierdza, że „Boże ojcostwo skutecznie rodzi braterstwo, ponieważ miłość Boga, kiedy zostanie przyjęta, staje się najpotężniejszym środkiem przemiany życia i relacji z drugim”²⁰. Wytworzenie uniwersalnego braterstwa między narodami nie jest możliwe jedynie dzięki ludzkim planom i inicjatywom, dlatego klęskę poniosły systemy filozoficzne, reżimy i dyktatury, które wykluczyły działanie opatrności Bożej i jej prymatu w losach świata. Braterstwo bowiem znajduje swój niedościgniony wzór w misterium kenozy Syna Bożego, uwidaczniającej się w tajemnicy wcielenia i misterium paschalnego. W Nim, jak podkreśla papież Franciszek, braterstwo odnawia się i osiąga swoją pełnię²¹. Bez

¹⁸ Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 105.

¹⁹ Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 48.

²⁰ Franciszek. 2014. „Braterstwo podstawą i drogą do pokoju”. *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2014 roku*.

²¹ Franciszek. 2014. „Braterstwo podstawą i drogą do pokoju”. *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2014 roku*.

Chrystusa niemożliwe byłoby odkupienie przemieniające niewolnika w Syna Bożego, dlatego

człowiek pojednany widzi w Bogu Ojca wszystkich, a tym samym jest wewnętrznie mobilizowany do życia braterstwem otwartym na wszystkich. W Chrystusie drugi człowiek jest przyjmowany i miłowany jako Boży syn czy córka, jako brat lub siostra, a nie jako obcy, ani tym bardziej jako rywal czy nawet wróg²².

Skoro powszechne braterstwo odradza się w Jezusie z Nazaretu, który nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz aby służyć (por. Mk 10,45), to odnowa ludzkich relacji i ucieleśnienie w nich upragnionej harmonii, pokoju, braterstwa i sprawiedliwości dokonuje się na drodze wzajemnej służby wypływającej z realizacji przykazania miłości bliźniego²³. Braterstwo chrześcijan winno objawiać się zwłaszcza wobec wrogów i prześladowców. Chrystus wzywa swoich uczniów do miłości nieprzyjaciół i modlitwy za krzywdzicieli (por. Mt 5,44).

Szacunek, gotowość do dialogu z przeciwnikami nie oznacza afirmacji i utożsamiania się z ich poglądami, lecz jest przejawem prawdziwej chrystologicznie pojętej miłości bratniej, która zawsze ma znamię bezinteresowności.

Ta sama bezinteresowność sprawia, że kochamy i akceptujemy wiatr, słońce lub chmury, pomimo że nie podlegają naszej kontroli. Dlatego możemy mówić o powszechnym braterstwie²⁴.

W przywołanej wypowiedzi papieża można odnaleźć głębokie odniesienie do idei braterstwa stworzenia głoszonej przez św. Franciszka z Asyżu, który przepowiadał orędzie Ewangelii, nie rozcieńczając jej istoty, lecz równocześnie okazując akceptację i szacunek każdemu napotkanemu człowiekowi. Miłość bratnia nie wyraża się w uniformizmie lub postawie relatywizmu, ale na drodze dialogu, w którym każda ze stron potrafi uszanować odmienność światopoglądową drugiego człowieka, nawet gdy jest w świetle czyichś przekonań błędną.

Papież Franciszek podczas spotkań w ramach realizacji dialogu międzyreligijnego i ekumenicznego wiele razy podkreślał braterstwo krwi łączące wszystkich przedstawicieli religii czy wyznań. W dokumencie *O ludzkim braterstwie dla po-*

²² Franciszek. 2014. „Braterstwo podstawą i drogą do pokoju”. *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2014 roku*.

²³ Por. Franciszek. 2015. *Encyklika „Laudato si’”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 82.

²⁴ Franciszek. 2015. *Encyklika „Laudato si’”*, nr 228.

koju światowego i współlistnienia, który podpisali w Abu Zabi papież Franciszek i Wielki Imam Al-Azharr Ahmad Al-Tayyeb, podkreślono, że potrzeba dziś wiary w Boga, a także w ludzkie braterstwo, gdyż tylko taki paradygmat pozwoli na szerzenie kultury szacunku, która owocuje świadomością o uprzedzającym działaniu łaski Boga czyniącej ludzi braćmi i siostrami²⁵.

W encyklice *Laudato si'* Franciszek zaprasza adresatów do odkrycia braterskiej nici łączącej człowieka z naturą, która pozwala odnaleźć właściwą miarę w korzystaniu z dóbr ziemskich oraz wykształcić postawy troski i odpowiedzialności za dar stworzenia. Papież zauważył, iż sposób odnoszenia się do natury może demaskować ukrytą roszczeniową postawę niektórych ludzi, ponieważ niejednokrotnie zdarza się, że jednostki czy organizacje agresywnie i grabieżczo eksploatujące przyrodę postępują analogicznie wobec drugiego człowieka. Według Franciszka „wszystko jest ze sobą powiązane i my, wszyscy ludzie, jesteśmy zjednoczeni jako bracia i siostry we wspólnym pielgrzymstwie, połączeni miłością, którą Bóg obdarza każde ze swoich stworzeń, a która łączy nas z bratem Słońcem, Księżycem, siostrą rzeką i matką Ziemią”²⁶. Weryfikacją autentyczności braterskich deklaracji mogą być postawy anty- lub proekologiczne. Papież Franciszek w encyklice *Laudato si'* przedstawia chrześcijańskie rozumienie ekologii jako holistycznej troski o Ziemię jako dom całej ludzkiej rodziny oraz innych stworzeń i poszanowanie jej jako dobra wspólnego. Międzynarodowe współdziałanie na rzecz ochrony środowiska winno stać się nie tylko celem, ale również troską wszystkich krajów.

3. Wrażliwość, uważność i solidarność cechami braterstwa

Postawa uważności, albo dokładniej mówiąc: czujnej wrażliwości na drugiego człowieka, wydaje się w swej istocie ważnym krokiem ku wypełnianiu przykazania miłości bliźniego. Tej problematyki dotyczy przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, którą papież wykorzystał m.in. w drugim rozdziale encykliki *Fratelli tutti*. Odwołanie się do Łukaszej paraboli pozwoliło na twórczą krytykę pewnych postaw społecznych oraz uwypuklenie ambiwalentnych odniesień interpersonalnych, mających miejsce we współczesnej kulturze. Mimo iż motyw miłosiernego Samarytanina jest transparentny w literaturze oraz sztuce europejskiej, bywa zbyt rzadko i niechętnie powielany w codzienności.

²⁵ Zob. Ahmad al-Tayyeb, Franciszek. 2019. „Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współlistnienia”. OsRomPol, 6n.

²⁶ Por. Franciszek. 2015. *Encyklika „Laudato si'”*, nr 92.

W swoim przesłaniu ta perykopa biblijna okazuje się głęboko humanistyczna, ponieważ w jej akcji może odnaleźć się każdy człowiek. Posiada nie tylko przesłanie kerygmaticzne, ale również pyta o solidarność, zdolność do współczucia i niesienia pomocy międzyludzkiej. Jednym z konstytutywnych elementów Łukaszowej przypowieści jest umiejscowienie wydarzeń na drodze z Jerozolimy do Jerycha. W centrum biblijnego obrazu został przedstawiony człowiek, po prostu osoba ludzka (*antropos tis*) bez dookreślenia przynależności narodowościowej, kulturowej czy wyznaniowej. Każdy może odnaleźć się w tożsamości poranionego człowieka pozostawionego przez zbójców na pastwę losu. Nietrudno zauważyć, że ból i poniżenie ofiary nie kończy się w chwili doświadczenia aktu przemocy ze strony zbójców. Należy dostrzec, iż rany nieszczęśnika zostają spotęgowane przez pomijanie, którego doświadcza nie tyle ze strony celników, prostytutek czy pogan, ile kapłana i lewity. Minąć człowieka w potrzebie, nagiego, na wpół umarłego, to – mówiąc eufemistycznie – postawa odwrotna do zaleceń Bożego Prawa.

Zarówno człowiek leżący na drodze w Łukaszowej paraboli, jak i współczesny chory leżący w szpitalu polowym z powodu pandemii Covid 19, nastolatek zhejtowany w mediach społecznościowych lub odrzucony przez rodzinę czy rówieśników woła o Boże i ludzkie miłosierdzie. Dlatego we *Fratelli tutti* padają ważne pytania, których zarówno w czasach Chrystusa, jak i dziś wielu nie chce usłyszeć: „Czy pochylimy się, by dotknąć i opatrzyć rany innych? Czy pochylimy się, aby wziąć jedni drugich na ramiona?”

Pytania postawione przez Franciszka korespondują z myślą św. Jana Pawła II o braterstwie i solidarności, który w homilii wygłoszonej podczas Mszy św. dla ludzi pracy w Gdańsku 12 czerwca 1987 r. wołał:

Jeden drugiego brzemiona noście – to zwięzłe zdanie Apostoła jest inspiracją dla międzyludzkiej i społecznej solidarności. Solidarność – to znaczy: jeden i drugi, a skoro brzemień, to brzemień niesione razem, we wspólnocie. A więc nigdy: jeden przeciw drugiemu. Jedni – przeciw drugim. I nigdy «brzemień» dźwigane przez człowieka samotnie²⁷.

Człowiek na drodze z Jerozolimy do Jerycha został przygnieciony brzemieniem egocentryzmu i nienasyconej żądzy posiadania panoszącej się w sercach zabójców. Co więcej, został zraniony i pozostawiony samotnie. Odnosząc się do krzywdy tak wielu cierpiących współcześnie wskutek wyzysku i przemocy przejawiających się

²⁷ Maria Wrzeszcz. 2005. *Solidarność to znaczy jeden i drugi*, (14.11.2020). <https://www.niedzie-la.pl/artukul/77534/nd/Solidarnosc-to-znaczy-jeden-i-drugi>.

w tak rozmaitych i nierzadko wyrafinowanych formach, pytania postawione we *Fratelli tutti* trafiają w samo sedno cywilizacji śmierci.

W przypowieści okazuje się, że tylko Samarytanin ma dobre oczy umiejące dostrzec nędzę i otchłań cierpienia człowieka obdartego z szat na niebezpiecznej drodze²⁸. Upragnione miłosierdzie i troskę okazuje obcoplemieniec, którego naród odpał od kultu sprawowanego w świątyni jerozolimskiej. Paradoks polega na tym, że lewita i kapłan są synami narodu wybranego, którzy przekonanie o miłosierdziu Boga „wyssali z mlekiem matki”. Zapewne wiele razy czytali rozmaite słowa Tory, wzywające do bratniej miłości. Jednak ich serca nie okazały się wrażliwe na ludzką biedę, a konieczną pomoc przyniósł nieczysty w ich oczach podróznik. Ten innowierca ze wzgórz Samarii wypełnił wolę Bożą, uczynił to, o czym oni jedynie czytali w Torze, a może nawet często nauczali innych, że tak trzeba czynić. Komentując ten fragment w swojej encyklice, papież stwierdził, że „paradoks polega na tym, że niekiedy ci, którzy deklarują się jako niewierzący, mogą żyć wolą Bożą lepiej niż osoby wierzące”²⁹. Wobec tego paradoksu we wspólnotce Kościoła powinno pojawić się pytanie o stopień ewangelizacji ochrzczonych, a także o wpływające z tego świadectwo życia.

Podczas spotkania z młodzieżą na placu przed bazyliką Matki Bożej Anielskiej w Asyżu w 2013 r. papież Franciszek, zapytany o kierunek i charakter współczesnej misji głoszenia Dobrej Nowiny, odpowiedział:

Ewangelia, orędzie zbawienia, ma dwa cele ze sobą związane: pierwszy to wzbudzenie wiary, i to dzieje się dzięki ewangelizacji; drugi – przemienianie świata zgodnie z planem Bożym, a to następuje przez społeczne zaangażowanie chrześcijan. Nie są to dwie niezależne od siebie rzeczy, są jedną i tą samą misją: głoszenie Ewangelii poprzez świadectwo naszego życia przemienia świat! Taka jest droga: głosić Ewangelię poprzez świadectwo naszego życia. Spójrzmy na Franciszka: on czynił obydwie rzeczy dzięki mocy jedynej Ewangelii. Franciszek sprawił, że wzrosła wiara, odnowił Kościół; a jednocześnie odnowił społeczeństwo, uczynił je bardziej braterskim, ale też dzięki Ewangelii, dzięki świadectwu. Czy wiecie, co powiedział Franciszek pewnego razu swoim braciom? „Zawsze głoscie Ewangelię, a gdyby okazało się to konieczne, także słowami!”. Jak to? Czy można głosić Ewangelię bez słów? Tak! Za pomocą świadectwa! Najpierw jest świadectwo, a potem słowa!³⁰.

²⁸ Józef Kudasiewicz. 2004. „Jezus świadkiem i uosobieniem miłosierdzia Ojca”. *Studia Pelplińskie* 35 (2004): 10–11.

²⁹ Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 74.

³⁰ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/asyz_mlodziuz_04102013.html. (30.03.2021).

Papież w encyklice o braterstwie zwraca uwagę odbiorców na umiejętność słuchania jako fundamentalnej kwestii w relacjach międzyludzkich. Zdaje się, że postawa uważności w dialogu jest kwestią oczywistą, a jednak coraz trudniej doświadczyć jej w codzienności. Stąd pewnie tak duże bieżące zainteresowanie kursami uważności czy metodą *mindfulness*³¹. Niewiarygodne wydaje się, że współcześnie człowiek musi się uczyć bycia tu i teraz. Jednak bez umiejętności przeżywania chwili obecnej, bez skupienia na człowieku i jego potrzebach w konkretnym momencie trudno mówić o akceptacji, wsparciu czy miłości braterskiej, do których uczniowie Chrystusa są nieustannie wezwani. Papież zauważa, że „prawdziwa mądrość zakłada spotkanie z rzeczywistością”³², a pierwszą linią styku z nią są ludzkie zmysły, które umożliwiają odbiór bodźców. Spośród nich bardzo ważnym w komunikacji interpersonalnej jest bez wątpienia słuch. Nie tylko w sensie fizjologicznym, ale przede wszystkim rozumiany jako zdolność do empatycznej recepcji komunikatów odbiorcy. To podstawa każdej interakcji międzyludzkiej, a także pierwszy wyraz miłości bliźniego. Słuchanie wyraża otwartość oraz akceptację wobec różnorodności ludzkich osób i postaw. W dzisiejszym świecie o wiele bardziej pożądanym dobrem, którym ludzie mogą się obdarzyć, jest wspólne spędzanie czasu w postawie uważnego słuchania siebie nawzajem.

We *Fratelli tutti* papież wskazuje także na postawę solidarności oraz konieczności wzajemnej służby w rodzinie ludzkiej, która konstituuje prawdziwie braterskie relacje³³. Źródłem zarówno interpersonalnej, jak i społecznej solidarności należy zawsze upatrywać w koinonii Trójcy Świętej darzącej rodzaj ludzki swą miłością i dobrocią. Nauczał o tym Benedykt XVI, wskazując, iż „miłość w prawdzie stanowi siłę tworzącą wspólnotę, jednoczy ludzi w taki sposób, że nie ma barier ani granic”³⁴. Pierwszeństwo samodarującej się łaskawości Trójjedynego Boga wzywa do braterskiego sposobu myślenia i działania jednostek i całych narodów. Jan Paweł II w encyklice *Sollicitudo rei socialis* wskazał właściwe kryteria i miarę zgodnych z Bożym zamysłem odniesień w interakcjach społecznych między bogatymi i biednymi. Jednocześnie zwracał uwagę, że rozważania o takowych odniesieniach społecznych na miarę solidarności są możliwe jedynie

³¹ <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C403170%2Cnaukowcy-tlumacza-dlaczego-medytacja-korzystnie-wplywa-na-psychike.html>. (30.03.2021).

³² Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 47.

³³ Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 119.

³⁴ Benedykt XVI. 2009. *Encyklika „Caritas in veritate”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 34.

wówczas, gdy każdy obywatel jest spostrzegany jako osoba ludzka posiadająca swą niezbywalną godność³⁵.

Papież Franciszek, kontynuując nauczanie swych poprzedników, ukazuje solidarność jako cnotę moralną i postawę społeczną, będącą owocem osobistego nawrócenia³⁶. Koresponduje to wyraźnie także z nauczaniem Soboru Watykańskiego II wyrażonym w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* w sposób następujący: „Zakłócenia równowagi, na które cierpi świat współczesny, powiązane są z owym bardziej podstawowym zachwianiem równowagi, które zakorzenione jest w sercu człowieka”³⁷. Osobiste nawrócenie jest zatem warunkiem wyjściowym do budowania każdej solidarnej społeczności ludzkiej. Podobnie nauczał Jan Paweł II, stwierdzając, że „osobiste nawrócenie jest konieczną drogą do zgody pomiędzy ludźmi”³⁸.

Papież Franciszek, rozwijając nauczanie poprzedników i Soboru Watykańskiego II, podkreśla, że umożliwienie wejścia na drogi nawrócenia osobistego, a także wspólnotowego wymaga zaangażowania ze strony wielu podmiotów, na których spoczywa odpowiedzialność o charakterze edukacyjnym i formacyjnym. W adhortacji *Amoris laetitia* rodzina została ukazana jako żyjące odzwierciedlenie Trynitarnej Wspólnoty Miłości. Dlatego papież ukazuje przede wszystkim rodzinę jako pierwszą szkołę wiary, modlitwy, bratniej miłości, jak również wsparcia i troski o siebie nawzajem.

Istotną rolę formacyjną mają do spełnienia rodzice, którzy są pierwszymi wychowawcami w wierze³⁹. Dlatego można powiedzieć, że są oni filarami Kościoła domowego, na których dzieci mają się wesprzeć, postępując na drodze osobistego nawrócenia. M.in. z tych powodów winna być ona chroniona jako dobro, bez którego społeczeństwo nie może się rozwijać ani tworzyć spójnej i stabilnej struktury⁴⁰. Rodzina domaga się istotnego wsparcia ze strony wychowawców, katechetów, formatorów oraz ludzi kultury i sztuki, działających na różnych odcinkach edukacyjnych wobec dzieci i młodzieży. Ich zadaniem jest nie tylko przekaz wiedzy, lecz także kształtowanie wymiaru moralnego i duchowego powierzonych im wychowanków⁴¹.

³⁵ Jan Paweł II. 1987. *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 39.

³⁶ Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 114.

³⁷ KDK, nr 10.

³⁸ Jan Paweł II. 1984. *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et paenitentia”*, nr 4.

³⁹ Jan Paweł II. 1981. *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 36.

⁴⁰ Franciszek. 2016. *Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana, nr 44.

⁴¹ Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 114.

Papież Franciszek naucza, że solidarność wyraża się na sposób konkretny poprzez służbę zwłaszcza najmniejszym i pominiętym⁴². Wzór takiej postawy ukazuje się w osobie Chrystusa Sługi, który pełniąc wolę swego Ojca, unżył samego siebie i stał się człowiekiem (por. Flp 2,5-11). Chrystus wiele razy polecał swoim uczniom, by żyli w otwartości i gotowości do służby wobec cierpień braci (por. Mt 14,16). Chrześcijanie wszystkich czasów są wezwani do charytatywnej działalności. Zostało to przypomniane i potwierdzone przez nauczanie Soboru Watykańskiego II, który określił diakonię jako podstawowy wymiar istnienia wspólnoty Kościoła⁴³. Dlatego papież Franciszek podkreśla, że służba wiąże się z wysiłkiem miłości wobec znękanych braci i siostr i nie jest działaniem ideologicznym, ale w swej istocie jest nastawiona personalistycznie⁴⁴. Warto dodać, że diakonia nie dokonuje się w przestrzeni bliżej nieokreślonej, lecz jej podstawowym miejscem urzeczywistniania jest codzienne życie każdego ucznia Chrystusa⁴⁵.

*

Podsumowując, należy podkreślić, że braterstwo, które stało się myślą przewodnią encykliki *Fratelli tutti*, jest niezwykle pożądaną postawą zarówno w życiu eklezjalnym, jak i społecznym. Papież zwrócił uwagę, że personalistycznie rozumiane braterstwo znajduje swój archetyp w ojcostwie Boga oraz doskonałości Trynitarnej Komunii Osób Bożych. Nigdy nie tracącym aktualności wzorem braterskich odniesień jest „wydarzenie Chrystusa”, w którym uwidaczniają się znamiona prawdziwego braterstwa. Objawiły się one w słowach i czynach naszego Zbawiciela, pełnych wrażliwości, uważności i solidarności. Wyrosła na gruncie Biblii i Tradycji chrześcijańska wizja braterstwa znajduje swoje wypełnienie w Kościele jako wspólnocie służącej Bogu oraz człowiekowi z wrażliwością i uważnością na jego potrzeby. Kościół realizuje Chrystusowe wezwania do braterstwa, gdy sprawuje kult Boży, przepowiada Ewangelię oraz troszczy się o potrzeby biednych⁴⁶ – i nie chodzi jedynie o biedę materialną, ale przede wszystkim o zubożenie duchowe.

⁴² Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*, nr 115.

⁴³ KK, nr 8.

⁴⁴ Franciszek. 2015. „Homilia podczas Mszy św. Hawana – Kuba”. *OsRomPol* 10: 22–23.

⁴⁵ Ryszard Kamiński. 2002. Chrześcijański styl życia. W *Teologia pastoralna*. Red. Ryszard Kamiński, 295–297. Lublin: Wydawnictwo KUL.

⁴⁶ Por. Benedykt XVI. 2005. *Encyklika „Deus caritas est”*, nr 22.

Encyklika przypomina, że zadaniem chrześcijan jest dostrzegać, współczuć i solidarnie towarzyszyć braciom w świecie, zwłaszcza tym, którzy nigdy nie weszli w głębię chrześcijaństwa i dziś są ateistami lub wykazują obojętną postawę wobec Boga i religii. Oni także są braćmi i adresatami przepowiadania Kościoła. Z pewnością recepcja papieskiego nauczania zawartego we *Fratelli tutti* w czasie opustoszałych świątyń wskutek pandemii może stać się impulsem do reorganizacji działań pastoralnych, zmieniających kurs z masowego duszpasterstwa na rzecz szukania jednego grzesznika, którego nawrócenie budzi radość u aniołów Bożych (por. Łk 15,10).

*

Bibliografia

- Bauman Zygmunt. 2006. *Płynna nowoczesność*. Tłum. Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Benedykt XVI. 2009. *Encyklika „Caritas in veritate”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Brinkman Svend. 2019. *Poczuj grunt pod nogami*. Tłum. Agata Lubowicka, Justyna Haber-Biały. Kraków: WAM.
- Burgoński Piotr. 2011. Braterstwo – mit, partykularyzm, utopia? W *Caritas in veritate zasadą polityki społecznej. Refleksje na kanwie encykliki Benedykta XVI o integralnym rozwoju ludzkim*. Red. Tomasz Adamczyk, Jan Mazur, 159–186. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Dąbek Tomasz. 2000. „Boże synostwo a ludzkie braterstwo. Teologia wezwania Ojciec nasz”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 53 (3–4): 189–198.
- Franciszek. 2014. *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2014 roku*. Watykan, 14 01 2014.
- Franciszek. 2015. *Encyklika „Laudato si”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Franciszek. 2015. Homilia podczas Mszy św. Hawana – Kuba”. *L’Osservatore Romano* 10: 22–23.
- Franciszek. 2016. *Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris laetitia”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Franciszek. 2019. *List „Humana communitas” z okazji 25. rocznicy powstania Papieskiej Akademii „Pro Vita”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana 2019.
- Franciszek Ahmad al-Tayyeb. 2019. „Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia”. (13.11.2020). http://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html.
- Franciszek. 2020. *Encyklika „Fratelli tutti”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Grabska Stanisława. 1985. Braterstwo. W *Słownik teologiczny*. Cz. 1: A–N. Red. Andrzej Zuberbier. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

- Jan Paweł II. 1981. *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Jan Paweł II. 1984. *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et paenitentia” o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Jan Paweł II. 1987. *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Kamiński Ryszard. 2002. Chrześcijański styl życia. W *Teologia pastoralna*. Red. Ryszard Kamiński. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Krapiec Mieczysław. 1991. *Ja – człowiek, Dzieła*. T. 9. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kudasiewicz Józef. 2004. „Jezus świadkiem i uosobieniem miłosierdzia Ojca”. *Studia Pelplińskie* 35: 9–20.
- Léon-Dufour Xavier, Negrier Armand. 1994. Braterstwo. W *Słownik teologii biblijnej*. Red. Xavier Léon-Dufour. Tłum. Kazimierz Romaniuk. Poznań: Pallottinum.
- Ratzinger Joseph. 2007. *Chrześcijańskie braterstwo*. Tłum. Jarosław Merecki. Kraków: Wydawnictwo Salwator.
- Szymonik Marian. 2015. *Filozoficzne podstawy kategorii godności człowieka w ujęciu personalizmu szkoły lubelskiej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

*

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest nauczanie papieża Franciszka o braterstwie zawarte w encyklice *Fratelli tutti*, która zwraca uwagę na fakt wielości czynników budujących tę postawę. Niniejszy artykuł omawia poszczególne cechy braterstwa zaprezentowane w nauczaniu papieża Franciszka. Punktem wyjścia jest biblijne ujęcie braterstwa. W dalszej kolejności chodzi o elementy braterstwa, którego istotnymi komponentami są postawy wrażliwości, uważności i solidarności. Cechą charakterystyczną nauczania Franciszka o braterstwie jest fakt, że wzywa wiernych do naśladowania postawy miłosiernego Samarytanina w jego wrażliwości i uważności wobec potrzeb bliźniego. Franciszek przypomina także, iż braterstwo nie może pozostawać na płaszczyźnie idei dalekiej od rzeczywistości, lecz domaga się wcielenia w życie przez solidarną służbę wobec małych i ubogich.

Słowa kluczowe: *Fratelli tutti*, papież Franciszek, braterstwo, miłosierny Samarytanin, solidarność.

Abstract: Characteristics of Brotherhood in the Teaching of Pope Francis. The paper presents papal teaching about brotherhood. In the encyclical letter *Fratelli tutti* Pope Francis paid recipients' attention to a few factors about building a fraternal attitude, which is a necessary value in the contemporary world. Papal views on the notion of brotherhood is composed of many elements. The article presents three main components. The first one accounts for the biblical notion of fraternity. The second shows Francis' understanding of this

concept. The third part is focused on features of brotherhood mentioned in his encyclical letter. Papal teaching urged Christians to be merciful like the Good Samaritan, to stay sensitive and observant to the needs of others. Pope Francis emphasized that fraternity embodies in solidarity and service to everyone especially to the poor people.

Keywords: *Fratelli tutti*, Pope Francis, brotherhood, Good Samaritan, solidarity.

